

“Hebt u nog zo’n boek?” Over het behoud van leesmotivatie in basis- en voortgezet onderwijs

1. Inleiding

Een vmbo-docent Nederlands uit het noorden van Nederland vertelde: “Ik had een vierdeklasser die weigerde boeken te lezen voor zijn eindlijst. Hij was totaal niet gemotiveerd om te lezen. En met de resultaten die hij voor andere taalonderdelen had gehaald kon hij zijn boekenmondeling compenseren”.

De leesattitude¹ en leesmotivatie² van deze leerling is misschien uitzonderlijk, maar zeker is dat lezen (in de vrije tijd) onder jongeren minder populair is dan we zouden willen.

2. Amotivatie en ageletterdheid

In vergelijking met scholieren uit andere landen, blijken Nederlandse basis- en middelbare scholieren weinig plezier te hebben in lezen. Bij de start van het basisonderwijs zijn kinderen nog positief over lezen. Ze geven aan bij lezen te kunnen fantaseren, het niet te kunnen missen en veel van lezen te leren. Vanaf groep 6 wordt de leesattitude minder positief en schommelt ze gemiddeld rond ‘neutraal’. Uit PIRLS blijkt dat 27% van de 10-jarigen in Nederland lezen niet prettig vindt. Die negatieve lijn zet door in het voortgezet onderwijs. Uit PISA blijkt dat 28% van de leerlingen een negatieve leesattitude heeft en dat bijna 50% nagenoeg nooit leest voor zijn of haar plezier. De groep jongeren die het lezen van boeken bewust mijdt – ‘amotivatie’ ontwikkelt – wordt in het voortgezet onderwijs groter (Van Tuijl & Gijssel 2015). Ook Vlaamse leerlingen scoren relatief laag op leesmotivatie in internationale onderzoeken als PIRLS en PISA.

Er wordt wel beweerd dat Nederlandse leerlingen zo mondig zijn, dat zij de vragen uit het PIRLS- en PISA-onderzoek minder sociaal wenselijk beantwoorden dan leeftijdsgenoten uit andere landen. Vandaar die negatieve teneur. Maar wie dagelijks voor de klas staat, kan er niet omheen dat met plezier lezen (in de vrije tijd) voor veel leerlingen geen vanzelfsprekendheid is.

Dat kinderen minder van lezen gaan houden als ze ouder worden, heeft verschillende oorzaken. Zo moeten leerlingen in de bovenbouw van de basisschool lezen om te leren, waardoor lezen van een plezierige naar een functionele bezigheid verschuift. Bovendien worden teksten complexer en abstracter, waardoor leerlingen – zeker de minder leesvaardige – negatieve leeservaringen opdoen. Hoe ouder leerlingen worden (en zeker als ze in het voortgezet onderwijs terecht zijn gekomen), hoe meer lezen met school wordt geassocieerd en dus met verplichte activiteiten. Wat veel leerlingen in voortgezet onderwijs demotiverend vinden, is het lezen van door de docent voorgeschreven boeken.

Een van de voornaamste redenen voor minder lezen is dat in Nederland, als digitale koploper in de wereld, de nieuwe media en computergames geduchte concurrenten van het vrijetijdslezen zijn geworden. Het lezen van boeken neemt gevoelig af rond de leeftijd waarop het gebruik van nieuwe media sterk toeneemt (Van Coillie & Raedts 2014). In bredere zin wordt wel gesteld dat onze tekstcultuur verschuift naar een beeldcultuur.

In *Onwillige lezers* (Nielen & Bus 2016) stellen de onderzoekers dat de kans groot is dat basisschoolleerlingen negatieve ervaringen opdoen met lezen. Er is geen gelegenheid om teksten te lezen over hun favoriete onderwerpen, er worden onaantrekkelijke AVI-teksten gebruikt en hulp bij het lezen van moeilijke teksten blijft achterwege. Dit kan uitmonden in faalangst voor en weerstand tegen lezen, waardoor het animo voor lezen nog verder terugloopt. Het eindresultaat kan ageletterdheid zijn: wel kunnen lezen, maar het niet doen, waardoor de leesvaardigheid verder afneemt.

Onderzoeksgroep	Jongens die niet lezen	Meisjes die niet lezen
Groep 6 en 7	20%	12%
Vmbo klas 1	72%	63%
Havo/vwo klas 1/2	7%	-

Figuur 1 – Percentage niet-lezers per schooltype (volgens Nielen & Bus 2016).

3. Leesenthousiasme behouden

De uitdagende taak waar leraren in het basis- en voortgezet onderwijs voor staan, is dus het blijvend enthousiasmeren en motiveren van leerlingen voor lezen. Leesplezier leidt tot meer lezen en meer lezen tot een betere leesvaardigheid (Mol 2010). Leerlingen die goed kunnen lezen, presteren beter op school en kunnen makkelijker participeren in onze geletterde samenleving. Maar we zouden het belang van lezen tekort doen wanneer we het alleen zien als middel tot het verbeteren van lees- en taalvaardigheid. Zo biedt het lezen van zowel fictie als non-fictie bijvoorbeeld ontspan-

ning, troost en herkenning, een beter begrip van de wereld en de medemens, de mogelijkheid om zich te verplaatsen in andere tijden en naar andere plaatsen en de kennisgeving met en de verwondering over ander, bijzonder taalgebruik.

Lezen voor het plezier op school is een krachtig middel om kennis te maken met verhalen. In ons door prestaties en opbrengsten gedomineerde onderwijs is vrij lezen (waarbij boekverslagen en andere vormen van toetsing achterwege blijven) een verademing voor leerlingen (en leraren). Steeds meer Nederlandse scholen hebben ruimte in het curriculum gereserveerd voor vrij lezen, soms zelfs op meerdere momenten in de week. Naast het bieden van gelegenheid tot lezen, is een ruime en aantrekkelijke collectie boeken (of ander leesmateriaal) van essentieel belang. Er moet wat te kiezen zijn: fictie en non-fictie (met name veel jongens houden van non-fictie), verschillende genres, diverse leesniveaus, recent literatuur en klassiekers, enz. Uiteraard kunnen openbare bibliotheken hierbij behulpzaam zijn.

4. Teamwork

De leespromotor bij uitstek is natuurlijk de leraar. Nieuwe boeken introduceren, voorlezen, verdiepende gesprekken voeren over boeken, originele en activerende boekwerkingsvormen toepassen, enz. behoren tot zijn taak. En hij geeft vanzelfsprekend het goede voorbeeld door zelf ook te lezen en zijn leeservaringen te delen. Maar leerlingen blijvend motiveren voor lezen, vergt meer dan het enthousiasme van de individuele leraar. Duurzame leesbevordering is *teamwork* en vergt een structurele aanpak binnen de school. Het begint al in de kleuterklassen en het eindigt bij het literatuuronderwijs in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs. Dat draagt bij aan het leesenthousiasme, maar ook aan de literaire competentie³. Steeds meer scholen, vooral basisscholen, maar ook een groeiende groep vmbo-scholen, doen mee aan het programma 'De Bibliotheek *op school*'. In dit programma staat de samenwerking met de openbare bibliotheek centraal en een structurele aanpak van het lees- en media-onderwijs. Er wordt gebruikgemaakt van een lees(activiteiten)plan (www.leesplan.nl). Uit onderzoek van Nielen & Bus (2016) blijkt dat kinderen op scholen met een 'Bibliotheek *op school*' een betere leesvaardigheid hebben en dat meisjes aangeven lezen ook leuker te vinden. Een structurele aanpak, met nadruk op het opdoen van positieve leeservaringen, blijkt dus te helpen.

5. Voorkomen van negatieve leeservaringen

Leerlingen enthousiasmeren voor lezen houdt ook in dat negatieve leeservaringen worden voorkomen (Nielen & Bus 2016). Veel leerlingen, zeker de minder sterke lezers, hebben blijvende ondersteuning nodig. Niet alleen op de basisschool, maar ook in het

voortgezet onderwijs. Die ondersteuning kan gegeven worden door met leerlingen te praten over het boek dat ze aan het lezen zijn en over hoe het verhaal verband houdt met hun eigen ervaringen. Een grote uitdaging vormt de groep leerlingen die lezen vermijdt of zelfs een weerstand voor lezen heeft ontwikkeld.

Hoewel de vele digitale mogelijkheden van onze tijd vaak concurrerend zijn voor lezen, bieden deze tegelijkertijd mogelijkheden om lezen aantrekkelijk te maken. Hoewel de meeste jongeren het liefst van papier lezen, kiezen sommige leerlingen voor de digitale variant. Digitale middelen zijn bij uitstek geschikt voor originele verwerkingsopdrachten bij gelezen boeken, zoals bijvoorbeeld het maken van een boekfilmpje op *YouTube*, het schrijven van een blog, of het inzetten van *Fakebook* (een programma waarmee een soort *Facebook*pagina voor fictieve personen gemaakt kan worden).

Van grote waarde is het voeren van gesprekken met leerlingen over boeken. Oprechte interesse van de kant van de leraar is daarbij cruciaal. Het zijn gesprekken waarbij de beleving van de leerling centraal staat; gesprekken zoals Aidan Chambers voor ogen heeft in 'Vertel eens' (in 2012 uitgegeven in de bundel *Leespraat*). Ook leerlingen onderling zijn goed in staat om met elkaar in gesprek te gaan over boeken. Zeker voor leerlingen in het voortgezet onderwijs, voor wie de *peer group* steeds belangrijker wordt, biedt dit mogelijkheden.

Tot slot mag niet onvermeld blijven dat de rol van de leraar in leesbevordering, qua tijd en mogelijkheden, bescheiden is. Samenwerking met het thuisfront is onmisbaar. Samen optrekken in de leesopvoeding biedt meer mogelijkheden. Voor basisscholen ligt dat misschien eenvoudiger, maar ook voor middelbare scholen liggen hier mogelijkheden.

Morgen zou een leerling aan uw bureau kunnen staan die zegt: "Afgelopen weekend heb ik *Haaieneiland* van Rob Ruggenberg gelezen. Zo mooi, zo spannend! Hebt u misschien nog zo'n boek?" En u hoeft het antwoord niet schuldig te blijven. Dat zou mooi zijn.

Referenties

Chambers, A. (2012). *Leespraat*. Zoetermeer: NBD/Biblion.

Kuhlemeier, H., A. Jolink, I. Krämer e.a. (2014). *Balans van de leesvaardigheid in het basis- en speciaal basisonderwijs. Uitkomsten van de peilingen in 2011 en 2012 in groep 8, groep 5 en de eindgroep van het SBO*. Arnhem: Stichting Cito Instituut voor Toetsontwikkeling.

- Meelissen, M., A. Netten, M. Drent, R.A. Punter, M. Droop & L. Verhoeven (2012). *PIRLS- en TIMSS-2011. Trends in leerprestaties in Lezen, Rekenen en Natuuronderwijs*. Nijmegen/Enschede: Radboud Universiteit/Universiteit Twente.
- Mol, S. (2010). *To read or not to read*. Leiden: Mostert & Van Onderen.
- Mullis, I., M. Martin, P. Foy & K. Drucker (2012). *PIRLS 2011 International Results in Reading*. Chestnut Hill, MA: TIMSS & PIRLS International Study Center, Boston College.
- Nielen, T. & A. Bus (2016). *Onwillige lezers. Onderzoek naar redenen en oplossingen*. Delft: Eburon.
- Van Coillie, J. & M. Raedts (2014). *Onderzoek naar de leesattitude, het (digitale) leesgedrag en de vrijetijdsbesteding van Vlaamse jongeren tussen 9 en 12*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Van Tuijl, C. & M. Gijssels (2015). "Stabiliteit van leesplezier en leesvermijding". In: *Orthopedagogiek: Onderzoek en Praktijk*, 54 (2), p. 60-73.

Noten

- ¹ Onder leesattitude verstaan we een aangeleerde evaluatieve houding tegenover het lezen, die (a) positief, neutraal of negatief kan zijn, (b) een sociale component heeft en (c) invloed uitoefent op gedachten over het lezen en op het leesgedrag. De leesattitude is onder te verdelen in een 'hedonistische component' (lezen voor plezier) en een 'utilitaire component' (lezen omdat het baat brengt). De leesattitude wordt onder meer bepaald door de opvoeding, het leesklimaat thuis en op school, de persoonlijkheid, de leesvaardigheid en de inschatting van de eigen leesvaardigheid, en de mogelijkheden tot lezen en kennis van het aanbod.
- ² Onder leesmotivatie verstaan we de doelen en redenen die mensen hebben om te lezen, zoals ontspanning, intellectuele verdieping en/of genieten van esthetisch taalgebruik. Net als de leesattitude hebben deze een sociale component en oefenen ze invloed uit op gedachten over het lezen en op het leesgedrag.
- ³ Met literaire competentie bedoelen we het kunnen vinden van de weg in het aanbod van verhalen en gedichten, kennis hebben van de kenmerken van verhalen en gedichten ('genres', 'narratieve structuren', 'metaforen'), en een oordeel kunnen geven over verhalen en gedichten. Literaire competentie is onontbeerlijk voor het lezen van verhalen en gedichten in zowel gedrukte als in digitale vorm.